

Krmíčková, Helena

Desky zemské

In: Krmíčková, Helena. *Edice středověkého diplomatického materiálu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 66-71

ISBN 978-80-210-6999-2; ISBN 978-80-210-7002-8 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130572>

Access Date: 21. 03. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

12 Desky zemské

12. 1 Desky zemské v Čechách

U zemského soudu začínají být od dob vlády Přemysla Otakara II. (od let 1260–1278) vedeny zemské desky, které obsahovaly zápisy pro šlechtický a svobodný majetek.⁸³ Tyto zápisy byly prováděny na pergamenové kvaterny, které byly posléze svázané v knihu, na niž se rovněž přenesl název kvatern. Desky zemské byly vedeny v několika řadách, z nichž nejstarší byly desky půhonné – *libri (quaterni) citationum*, do kterých byly zapisovány půhony – obeslání před soud, a desky trhové – *libri (quaterni) contractuum* pro prodej a koupi svobodného nemovitého majetku. V době vlády Karla IV. byla zřízena další řada: desky zápisné – *libri (quaterni) obligationum* se zápisy dluhů na svobodných statcích v menší řadě (pod 100 kop grošů) a větší řadě (nad 100 kop grošů). Od poloviny 15. století ještě přibývají desky památné – *libri (quaterni) memoriarum*, kam byly zapisovány např. rozsudky zemského soudu a sněmovní usnesení. (Mimo tyto hlavní řady existovaly i další desky: kvaterny škodní, kvaterny relací, kvaterny listů poselacích, *libri camerariorum*, *libri depositionum censuum*.)

Do svého plánu vydávání *Českého diplomatáře* zahrnul zemské desky už František Martin Pelcl, ale teprve na popud Františka Palackého se ujal edice zemských desk mladý, teprve sedmadvacetiletý Josef Emler, kterážto práce byla o to obtížnější, že při požáru Pražského hradu roku 1541 desky shořely a ze středověkého období se zachoval jen jeden kvatern a Emler tak musel provést rekonstrukci základních řad i shořelých zápisů. Mohl se přitom opírat o různé úřední extrakty z doby před požárem, listiny, které byly intabulovány, četné rukopisy či tištěné knihy obsahující výpisy z desk, některé právní akty jako soudní nálezy a sněmovní usnesení zapsané do desk, dále o desky dvorské a zápisy vložené do obnovených desk zemských.

Vlastnímu vydávání rekonstruovaných desk předcházela roku 1868 edice části kvaternu půhonného z let 1316–1325, který byl předchozího roku při průzkumu jindřichohradeckého archivu objeven Františkem Dvorským. Ediční řada desk zemských měla být zpřístupněna ve čtyřech (původně v pěti) svazcích. Emler začal v roce 1870 vydávat I. svazek obsahující výpisy z desk půhonných (zařadil sem i edici z roku 1868) a výpisy z desk trhových dovedené do roku 1404. II. svazek, který vycházel v letech 1872–1878,

83 Srov. BURDOVÁ, Pavla: *Desky zemské* (Rozdělení po stránce obsahové a formální.) Sborník archivních prací 43, 1993, s. 347–439.

dovedl vydávání desk trhových do roku 1500. K pracím na III. a IV. svazku se Emler díky různým jiným povinnostem (někdy pracoval současně i na třech edicích) dostal až v 80. letech 19. století. III. svazek měl obsahovat knihy trhové, IV. svazek desky památné a zápisné, případně i zápisy z jiných řad. Svou práci však Emler nedokončil,⁸⁴ a tak i vydané svazky zůstaly bez rejstříku, který až po jeho smrti vydal Theodor Antl.

Zkratka: RT

Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae. Nejstarší zbytky desk zemských púhonných, edd. František Dvorský – Josef Emler, Praha 1868

Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých, edd. Josef Emler, Theodor Antl

I., ed. Josephus Emler, Pragmae 1870

II. ed. Josephus Emler, Pragmae 1872

Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých

Rejstřík k I. a II. dílu, ed. Theodor Antl, Praha 1899

12. 2 Desky zemské na Moravě

Na Moravě zasedal zemský soud v Brně a v Olomouci, desky zemské tak byly vedeny ve dvou místních řadách – brněnské a olomoucké. Teprve od roku 1642 dochází ke změně a původní dvě řady jsou sloučeny do jedné – zůstává jen řada brněnská. Ve středověkém období byly vedeny pouze desky trhové a desky púhonné.

Desky trhové

Nejstarší část desk trhových pro obě cúdy, vedených od roku 1348,⁸⁵ začali od roku 1854 vydávat Josef Chytil, Petr Chlumecký, Karel Demuth⁸⁶ a Adolf Wolfskron,⁸⁷ když největší ediční zásluha patří samozřejmě Josefu Chytilovi (*redigiert von Joseph Chytil*).

84 Některé dodatky uveřejnili např. Jaromír Čelakovský (*Knížky nálezu soudu zemského a komorního v XIX. dílu Archivu českého*) a František Štědrý.

85 Srov. HRUBÝ, František: *Moravské zemské desky z let 1348–1642*. Brno 1931.

86 Karel Josef Demuth (1807–1889) historik, správce desk zemských v Brně a posléze v Praze. Pro edici vytvořil dějiny moravských desk zemských *Geschichte der Landtafel des Markgrafthumes Mähren*.

87 Adolf von Wolfskron (1808–1863) rakouský historik a archeolog se zájmem o moravské památky.

Karel Demuth, správce zemských desk, sepsal obsáhlý úvod, v němž zpracoval dějiny desk zemských, Adolf Wolfskron vytvořil reprodukce bohaté heraldické výzdoby, díky níž jsou desky zařazeny mezi národní kulturní památky. Edice desk vycházela do roku 1861 v sešitech, které vytvořily dva objemné svazky. Citována však bývá podle titulních listů, jež v obou svazcích nesou rok 1856.

Oba svazky byly dovedeny do roku 1466 a zachycovaly nejstarší část zemských desk psanou latinsky. Po Chytilově smrti se v Moravském zemském archivu nenašel nikdo, kdo by v této práci pokračoval: Brandl dal přednost vydávání *Knih půhonných a nále-zových*, kterých se posléze alespoň jedním svazkem ujal i Bretholz. Roku 1908 pak bylo vydávání desk zemských převedeno na Matici moravskou.

Vydané svazky sice obsahovaly rejstřík, ale neúplný, který zachycoval pouze údaje z nejstarších sešitů. Proto František Černý vypracoval k edici nový podrobný rejstřík, který vydala Matice moravská roku 1914 v rámci své řady *Prameny dějin moravských*.

Matiční *Komise pro vydávání historických pramenů moravských* se ještě před I. světovou válkou postarala o částečné přepsání zemských desk až do roku 1619 a jejich vydáním byl pověřen Tomáš Kalina.⁸⁸ Do těchto plánů ale zasáhla válka, a tak k jejich realizaci došlo až poté, kdy ve 30. letech minulého století byly zemské desky předány do Moravského zemského archivu. Díky úsilí ředitele archivu Františka Hrubého bylo na archiv opět převedeno i vydávání desk. Nové práce měly dokončit vydávání pergamenových, nádherně zdobených svazků z doby před sloučením desk v Brně. Obě teritoriální řady byly rozděleny do dvou svazků, mezi nimiž byl předělem rok 1566. Práce, které začaly už v 30. letech, se protáhly, a tak Tomáš Kalina dovedl až roku 1950 řadu brněnskou jedním dílem do roku 1566. Na něj navázal Miloslav Rohlík (1918–1969) s posledním brněnským svazkem do roku 1641, který vydal roku 1957. Olomoucká cúda byla svěřena Františku Matějkovi,⁸⁹ který na ní sice začal pracovat později než Kalina (původně měl edici olomoucké řady připravit Augustin Uher), ale podařilo se mu v letech 1948 a 1953 vydat oba svazky a dovedl edici desk zemských do roku 1642. Desky trhové tak byly vydány kompletně, o mladším období už se neuvažovalo.

Zkratky: **ZDB**, **ZDO**

88 Tomáš Kalina (1874–1956) středoškolský profesor, historik. Srov. FRIC, Pavel: *Tomáš Kalina – středoškolský profesor, editor moravských zemských desk*. In: Muzeum Brněnska. Sborník 2009, s. 123–131.

89 František Matějek (1910–1997) historik a archivář, ředitel Moravského zemského archivu. Srov. BARTEČEK, Ivo: *Historik František Matějek*. Folia historica Bohemica 17, 1994, s. 343–356.

Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Moravské Zemské Desky, edd. Petr Clumecký, Josef Chytil, Karel Demuth, Adolf Wolfskron, František Černý, Tomáš Kalina, František Matějek, Miloslav Rohlík

Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren

I. 1348–1466, Brünnner Cuda, edd. P. Ritter v. Chlumecky, Joseph Chytil, Carl Demuth, A. R. v. Wolfskron, Brünn 1856

I. 1348–1466, Olmützer Cuda, edd. P. Ritter v. Chlumecky, Joseph Chytil, Carl Demuth, A. R. v. Wolfskron, Brünn 1856

Moravské Zemské Desky

II. 1480–1566 Kraj brněnský, ed. Tomáš Kalina, Praha 1950

II. 1480–1566 Kraj olomoucký, ed. František Matějek, Brno 1948

III. 1567–1641, Kraj brněnský, ed. Miloslav Rohlík, Praha 1957

III. 1567–1642 Kraj olomoucký, ed. František Matějek, Praha 1953

Černý, František: Ukazatel jmen k latinským deskám brněnským a olomouckým vydaným P. ryt. Chlumeckým, Jos. Chytilém, Kar. Demuthem a A. ryt. Wolfskronem r. 1856, Brno 1914 (Prameny dějin moravských 2)

Knihy půhonné a nálezové

Knihy půhonné a nálezové, vedené ve sporné agendě většího a menšího soudu, se zachovaly z let 1405–1783 (s jednotlivinami pro léta 1374–1398) a vydávány byly ve zvláštní řadě. Iniciátorem edice byl Vincenc Brandl, který se také ujal jejího zpracování. Zpřístupnil celkem šest svazků (do roku 1493), sedmý svazek vydal Bertold Bretholz.

Brandl byl značně zaneprázdněn svou politickou činností i jinými aktivitami v rámci své práce v Moravském zemském archivu, a tak práce na prepisech knih půhonných ležela na archivním diurnistovi Vincenci Nebovidském (1842–1927). Brandl často ani neprovedl kolaci přepsaných svazků. To se samozřejmě projevilo na kvalitě edice, v níž se vyskytuje celá řada chyb. O mnoho lépe nedopadla ani práce Bertolda Bretholze, která má sice vyšší úroveň než díly Brandlovy, ale přesto se editor nevyrovnal s obtížemi, jež mu přinášela edice jazykově české památky. Po Bretholzovi se měl edice ujmout Bohumil Navrátil, ale další práce narazily na problémy finančního rázu. Podobně neuspěli ani další pracovníci Moravského zemského archivu, kteří o pokračování edice uvažovali. Vydávání knih půhonných nebylo dokončeno, zpřístupněny byly půhony pro léta 1374–1503.

Zkratka: **KP**

Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové, edd. Vincenc Brandl, Bertold Bretholz

I. Vetustissimae, quae extant, citationes cuae Olomucensis (1374–1398), První kniha půhonů Olomúckých (1405–1411), ed. Vincentius Brandl, Brunae 1872

II. I. Půhony Brněnské (1406–1415), II. Půhony Olomúcké (1412–1420), ed. Vincentius Brandl, Brunae 1873

III.1. I. Půhony Brněnské (1417–1447). II. Půhony Brněnské (1447–1448), ed. Vincentius Brandl, Brunae 1878

III.2. Půhony Olomúcké (1437–1448), ed. Vincentius Brandl, Brunae 1880

IV.1. Brněnské půhony od roku 1459–1466, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1881

IV.2. Olomúcké půhony od roku 1463–1466, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1882

V.1. Půhony Olomúcké 1475–1494, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1888

V.2. Půhony a nálezy Brněnské 1480–1494, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1892

VI. Půhony Olomúcké od r. 1483–1493, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1895

Libri citationum et sententiarum

VII. 1490–1503, ed. Bertoldus Bretholz, Brunae 1911

12. 3 Desky zemské hornoslezských knížectví

Desky zemské v knížectvích českého Slezska vznikají ve 14. století. Název jejich řad se lišil od názvů v Čechách a na Moravě: deskám trhovým odpovídají knihy zadní, deskám půhonným odpovídají knihy přední. Nejstarší svazky však zanikly, a tak se opavské knihy trhové dochovaly od roku 1413, knihy půhonné od roku 1431, krnovské knihy trhové se dochovaly od roku 1404, půhonné od roku 1498.

O zpřístupnění opavských desk se zasloužil Jan Kapras,⁹⁰ který v letech 1906–1908 vydal středověké části předních i zadních knih.⁹¹ Brzy po Kaprasovi vydal registr krnovského zemského soudu z let 1498–1515 Josef Zukal.⁹² K dalšímu zpřístupnění slezských desk období středověku došlo až po sto letech: desky zemské knížectví krnovského z let

90 Jan Kapras (1880–1947) právní historik, profesor českých právních dějin na Univerzitě Karlově, ministr školství. Srov. KINDL, Vladimír: *Na okraj nedožitého jubilea prof. dr. Jana Kaprase*. Právněhistorické studie 33, 1993, s. 241–246.

91 Na Kaprase navázal na počátku 60. let 20. století Miloslav Rohlík, který dovedl vydání knih zadních opavských zemských desk do roku 1613.

92 Josef Zukal (1841–1929) historik věnující se slezským dějinám. Srov. FUKALA, Radek: *Josef Zukal, 1841–1929*. In: *Historiografie Moravy a Slezska* 1, 2001, s. 95–108.

1403–1522 vydal Dalibor Prix, bohužel – proti všem pravidlům zpřístupňování diplomatických pramenů – v nenáležitě transliterované podobě.

Zkratky: **ZDOp**, **ZDK**

Knížectví opavské

Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského, ed. Jan Kapras

I/1 Knihy přední (1413–1484), Praha 1906 (Historický archiv 28)

II/1 Desky zemské (1431–1536), Praha 1908 (Historický archiv 31)

Knížectví krnovské

Zukal, Josef: Nejstarší registr zemského práva Krnovského, Věstník Matice Opavské 18, 1910, s. 17–24

Zemské desky krnovské

I. 1403–1522, ed. Dalibor Prix, Opava 2008